

Мовчан М. Г.,

викладач кафедри германської філології

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПЕРЕКЛАД НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛЕКСИКИ З АНГЛОМОВНИХ ТВОРІВ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню способів перекладу англomовної науково-технічної лексики українською мовою у творах наукової фантастики. Цей жанр художньої літератури характеризується великою кількістю наукових термінів, які письменники-фантасти залучають для зображення технічних інновацій майбутнього. Матеріалом дослідження слугує український переклад американського науково-фантастичного роману Енді Вейра «Марсіанин», виконаний Вірою Назаренко. На основі порівняльного аналізу у статті розкрито застосування лексичних трансформацій для відтворення англomовної термінологічної лексики в українському перекладі науково-фантастичного роману. Встановлено, що терміни, представлені у тексті оригіналу, мають номінативну функцію і називають придумане обладнання, його деталі та функції, властивості та процеси. Для реалістичного опису майбутнього світу технологій письменник вживає вже наявні терміни, які змінюють своє значення у вигаданих контекстах. Для відтворення цього пласту термінологічної лексики українською мовою перекладачка застосовує такі лексичні трансформації: транскрибування, калькування, конкретизацію та генералізацію значення, перекладацький коментар, контекстуальну заміну й описовий переклад. На підставі порівняльного аналізу англomовного й українськомовного варіантів науково-фантастичного роману встановлено доцільність залучення перекладацьких прийомів у тексті. Виявлено, що деякі лексичні трансформації, використані для відтворення того чи іншого терміну, можуть спричинити труднощі для читача тексту перекладу. Зокрема, це стосується перекладацького прийому генералізації значення слова, який спотворює інформацію для цільового читача. У статті показано, що перекладачка не завжди дотримується уніфікованого тлумачення термінологічної лексики, використовуючи декілька еквівалентів для відтворення однієї і тієї самої англomовної одиниці, хоча терміни повинні бути однозначними і не мати синонімів. Такі неточності у перекладі пояснюються значною кількістю науково-технічної лексики у тексті оригіналу.

Ключові слова: переклад, наукова фантастика, термін, перекладацький прийом, лексична трансформація.

Постановка проблеми. Протягом ХХ–ХХІ ст. жанр наукової фантастики (далі – НФ) займає чільне місце у світовому літературно-художньому процесі. Творчість письменників цього жанру завоювала прихильність широкої аудиторії читачів, що зробило його масовою літературою. Поняття «наукова фантастика» відповідає англomовному терміну *science fiction*: як бачимо, в англomовному та українськомовному варіантах назви цього жанру зберігається зв'язок із наукою [1, с. 6].

На початку розвитку НФ літератури головне місце відводилося науковому елементу: описувалися чудеса науки та техніки і ті блага, які вони мали б принести людству в майбут-

ньому [2, с. 134]. Сьогодні немає єдиного визначення жанру наукової фантастики, що пояснюється чисельністю підходів до її інтерпретації. Спочатку НФ трактувалась як вид художньої прози про чудові захоплюючі романтичні історії, засновані на наукових даних і пророцтвах [2, с. 134]. Сучасні дослідники спираються на основні риси НФ жанру, які є ключовими складниками під час перекладу тексту: «наукова фантастика – жанр художньої літератури, що характеризується взаємозв'язком двох формально-змістовних планів: наукового і художнього, метою якого є художнє зображення вигаданого фантастичного світу як реально існуючого на підставі чотирьох ознак: фантастичності, науковості, орієнтації на сучасність і спрямованості у майбутнє» [3, с. 11].

Розквіт цього жанру припадає на 50–60 рр. ХХ ст. і пов'язаний із романами англomовних авторів Айзека Азімова, Артура Кларка, Рея Бредбері, Роберта Хайнлайна, котрі популяризували науки та зображали майбутнє людства у своїх творах [2, с. 132–134]. Тому відтворення англomовної науково-фантастичної літератури українською мовою додає низку труднощів для перекладача, адже у творах цього жанру поширені науково-технічні реалії, залучення яких необхідне для висвітлення автором наукових гіпотез, теорій, проблем у романі [4, с. 225]. Актуальність дослідження зумовлена тим, що науково-технічний розряд лексики інтенсивно розвивається і відображає швидкоплинний розвиток мови, до якого перекладач має бути готовим [3, с. 11]. З огляду на це перспективним напрямом нашого дослідження вбачаємо в аналізі способів відтворення технічних реалій у сучасному науково-фантастичному творі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам перекладу творів НФ присвячена велика кількість досліджень, що свідчить про багатоаспектність такого виду перекладу, а також про невичерпність його проблематики. Вивчався переклад оповідань фантаста Айзека Азімова [5; 6], досліджувалося транскодування неологізмів у науково-фантастичній прозі [7; 8; 1], описувалося відтворення авторських номінацій і квазіреалій у науково-фентезійному романі [4].

Метою наукової розвідки є розгляд ролі лексичних трансформацій під час відтворення науково-технічної лексики в українському перекладі НФ роману американського письменника Енді Вейра «Марсіанин», виконаного Вірою Назаренко, та з'ясування виправданості перетворень.

Виклад основного матеріалу. Мова НФ твору є особливою галуззю функціонування науково-технічної лексики. Під впливом бажання передбачити майбутнє терміни виходять за межі наукової мови та проникають у функціонально-стильові різновиди художньої літератури, зокрема в науково-фантастичний жанр [3, с. 3]. У літературі зазначеного жанру зустрічається використання героями уявного, часто неіснуючого сьогодні,

обладнання, а також звернення до технічних досягнень майбутнього [4, с. 225]. Відповідно термінологічний пласт лексики створює проблеми під час відтворення рідною мовою одиниць, які позначають в оригіналі науково-технічні винаходи.

Найбільш поширеними способами перекладу термінів у фахових текстах, що є основною сферою вжитку термінологічної лексики, вважають такі лексичні трансформації: калькування, транслітерацію, транскрибування, описовий переклад і за аналогією [9, с. 25–26], які також можуть застосовуватися для перекладу творів НФ. Хоча практика доводить, що немає готових універсальних рішень для відтворення термінів, особливо у сфері НФ, де подібно до фахових текстів представлена велика кількість термінологічної лексики: у кожному конкретному випадку перекладач повинен заново приймати рішення, як відтворити термін, зважаючи на завдання перекладу [1, с. 4]. Тому розглянемо способи відтворення термінологічної лексики на матеріалі українського перекладу англійського науково-фантастичного роману, який описує нереальні для сучасної науки події на Марсі.

Сюжет твору базується на історії вигаданого астронавта НАСА Марка Вотні, котрий залишається на Червоній планеті, коли екіпаж місії «Ареса-3» на шостий день після висадки змушений евакуюватися через піщану бурю [10]. Зважаючи на особливості сюжету, автор застосовує спеціальну лексику, пов'язану з освоєнням Всесвіту та космічними польотами. Щоб якомога реалістичніше відобразити технології майбутнього, які герої використовують для космічних місій, письменник вводить у текст значну кількість термінів із комп'ютерних технологій, фізики, хімії, механіки, що часто змінюють своє значення під впливом вигаданих контекстів. Ці терміни здебільшого виконують номінативну функцію – вживаються у прямому значенні, називаючи обладнання, деталі та функціональні властивості техніки, інструменти та процеси.

Для відтворення українською мовою англійських термінів у незвичних контекстах перекладачка застосувала низку лексичних трансформацій: транскрибування, калькування, конкретизацію та генералізацію значення, перекладацький коментар, контекстуальну заміну та описовий переклад.

Транскрибування як один із найпоширеніших способів передачі термінів взагалі використано для перекладу власних назв міжпланетних кораблів, які доставляють астронавтів на поверхню Марса, наприклад англ. *Hermes* – укр. «Гермес», англ. *Ares* – укр. «Арес», пор.:

The Ares 1 crew did their thing and came back heroes [10, с. 2]. – Екіпаж «Ареса-1» зробив справу і повернувся героями [11, с. 4].

В україномовному варіанті перекладачка використовує лапки під час відтворення власного іменника *Ares*, оскільки він позначає індивідуальну назву космічної місії. У цьому разі прийом транскрибування є виправданим, адже це стандартний спосіб відтворення власних назв [9, с. 26].

Застосування лексичної трансформації калькування пов'язане з перекладом авторських словосполучень, що позначають космічні апарати й обладнання космічної станції, наприклад, англ. *Mars Descent Vehicle* – укр. *Марсіянський спусковий апарат*, англ. *Mars Ascent Vehicle* – укр. *Марсіянський злітний апарат*, англ. *the Water Reclaimer* – укр. *очисник води*, англ. *secondary and tertiary communication systems* – укр. *вторинна і третинна системи зв'язку*, англ. *ionengines* – укр. *іонні дви-*

гуни, англ. *the main communication dish* – укр. *головна тарілка зв'язку*.

Наприклад, англійське словосполучення *secondary and tertiary communication systems* відтворено українською мовою шляхом передачі його структурних одиниць. Перекладачка зберегла структуру англійського словосполучення, відтворивши послідовність розташування його складових частин в українському варіанті *вторинна і третинна системи зв'язку*.

Конкретизацію значення іменника залучено для перекладу слів із широкою семантикою, наприклад, англійський іменник *part*, який в оригіналі позначає частину обладнання, відтворено двома способами з урахуванням контексту, а саме опису різних машин, укр. *вузол і запчастина*, пор.:

But it might have been valuable for parts [10, с. 9]. – Але його можна було б розібрати на *запчастини* [11, с. 14].

Контекстуальність використання перекладацької трансформації виявляється в тому, що в англійській мові іменник *part* – полісемантичне слово, яке у прямому значенні означає одну зі складових частин, які утворюють ціле, єдність, систему *one of the subdivisions into which something is divided and which together constitute the whole* [Merriam-Webster], хоча в українському варіанті перекладачка обрала іменник *запчастини*, який також називає складовий елемент певного пристрою, а саме: деталь марсіянського спускового апарату. До того ж, український іменник *запчастини* є технічним терміном, на відміну від англійського іменника *part*, який має широку семантику.

Прийом генералізації значення слів, спрямований на заміну мовної одиниці оригіналу з вузьким значенням лексемою з ширшим значенням, використовується у випадках, коли слово оригіналу буде незнайоме читачеві перекладу. Застосування цього прийому під час відтворення термінологічних одиниць не є зовсім виправданим у цьому творі, внаслідок спотворення розуміння терміну, пор.:

When on an EVA, all the crew's suits are networked so we can see each other's status [10, с. 7]. – Під час *зовнішніх робіт* усі скафандри екіпажу зв'язані в єдину мережу, тому ми бачимо що з ким діється [11, с. 11].

У наведеному прикладі англійська аббревіатура *EVA*, яка є скороченням терміну *extravehicular activity*, позначає роботу космонавта поза космічним кораблем на орбіті Землі або на поверхні Місяця [12]. В оригіналі термін *EVA* використано в новому значенні для опису діяльності астронавта на поверхні Марса, але перекладачка використала ширше за значенням словосполученням *зовнішні роботи*, яке узагальнює діяльність поза космічним кораблем. Далі в тексті перекладу аббревіатура *EVA* має відповідник *позакорабельна діяльність*, що є калькою англійського словосполучення *extravehicular activity*.

Перекладацький Коментар застосовано для пояснення аббревіатур оригіналу, напр. англ. *ROM* – укр. *ЗСД: ЗСД – захищене сховище даних* [11, с. 53]; а також для тлумачення вузькоспеціалізованих і маловідомих читачеві наукових термінів у нових контекстах, напр. англ. *sol* – укр. *сол: Сол – «сонячна доба», одиниця відліку часу на Марсі. Середня тривалість сола на Марсі – 24 години і 39 хвилин* [11, с. 4]. Використання коментаря дає змогу читачеві україномовного варіанту зрозуміти термін, що є влучним способом перекладу.

Залучення описового перекладу пов'язано з відтворенням англійських словосполучень на позначення у вигаданих контекстах використання обладнання, напр., англ. *thrusters* – укр.

маневровані реактивні двигуни, англ. *emergency space suit drills* – укр. *надзвичайні ситуації, пов'язані з розгерметизацією скафандра*, пор.:

I spent a week back on Earth practicing emergency spacesuit drills [10, с. 6]. – *На Землі я витратив тиждень, відпрацьовуючи надзвичайні ситуації, пов'язані з розгерметизацією скафандра* [11, с. 10].

На відміну від оригіналу, в наведеному прикладі перекладачка не використовує дослівного перекладу англословосполучення *emergency space suit drills*, що називає тренування. Натомість у перекладі дієприкметниковий зворот *пов'язані з розгерметизацією скафандра* описує причину відпрацювання надзвичайних ситуацій, адже еквівалентного терміна англословосполученню *emergency space suit drills* в українській мові не існує.

Контекстуальна заміна слів застосовується для передачі авторського оціночності *the Hab* іменником *Станція* у тексті перекладу, пор.:

Our main communications dish, which relayed signals from the Hab to Hermes, acted like a parachute <...> [10, с. 4]. – *Наша головна тарілка зв'язки, яка передає сигнали зі Станції на «Гермес», спрацювала як парашут <...>* [11, с. 8].

У цьому прикладі власна назва *the Hab* – це скорочена форма загального іменника *habitat*, який позначає типове місце проживання людини чи групи *the typical place of residence of a person or a group* [12]. Очевидно, що автор утворив оціночність, щоб назвати базу перебування космонавтів на Марсі, а перекладачка вдається до контекстуальної заміни за допомогою іменника *Станція*, щоб прямо вказати місце проживання головного персонажа роману. І за аналогією до твору оригіналу збережено написання іменника *Станція* з великої літери як власної назви, щоб підкреслити індивідуальність об'єкта.

Проте у відтворенні англословосполучення науково-технічної лексики в тексті перекладу спостерігаються деякі неточності. Під час вибірки мовних одиниць було встановлено, що один і той самий англословосполучення може перекладатися різними конструкціями в україномовному варіанті, наприклад, англ. *the landing gear* – укр. *обладнання для посадки / обладнання для приземлення*, англ. *air lock* – укр. *шлюз / повітряний шлюз*. Було б доречніше дотримуватися уніфікованого перекладу термінологічної лексики та використовувати один еквівалент для відтворення однієї і тієї ж англословосполучення, оскільки термін має бути однозначним і позбавленим синонімів [9, с. 15–16], хоча вказані неточності можна пояснити великою кількістю термінів у тексті оригіналу.

Висновки. У тексті оригіналу та тексті перекладу жанру наукової фантастики поширеними способами відтворення науково-технічної лексики є такі трансформації, як транскрибування, калькування, конкретизація та генералізація значення, перекладацький коментар, контекстуальна заміна й описовий переклад, хоча не всі вони є виправданими, зокрема генералізація значення слова, яка спотворює розуміння терміна читачем. Було б слушно застосувати описовий переклад.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні способів відтворення іншого пласту лексики творів НФ, а також у порівнянні трансформацій, застосованих для перекладу термінів у новинному дискурсі, котрий повідомляє про нові досягнення науки.

Література:

1. Черниціна Ю.Е. Лексико-стилістическіе проблемы перевода научно-фантастического текста (на материале переводов произведений РязьБрэдбери «451° по Фаренгейту», «Август 1999: Земляне», «Февраль 1999: Илла» и «Август 2026: Будет ласковый дождь» на русский язык) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20, Москва, 2009. 20 с.
2. Акрамов Ш.Р. Научная фантастика – проблемы определения (литературный обзор). *Актуальные вопросы филологии, искусствоведения и культурологии* : материалы международной заочной научно-практической конференции, г. Новосибирск, Россия, 12 ноября 2012. Новосибирск, 2012. С. 132–141.
3. Катини Т.В. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01, Дніпропетровськ, 2005. 20 с.
4. Шапошник О.М. Проблеми відтворення у перекладі жанрових ознак наукової фантастики : лексико-семантичний контекст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. № 46. С. 225–228.
5. Войтенко К.І. Особливості функціонування та перекладу англословосполучення технічних термінів українською мовою у творах науково-фантастичного жанру (на прикладі циклу оповідань Айзека Азімова «Я, робот»). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 6. С. 17–20.
6. Ковтун О.В. Відтворення науково-фантастичного дискурсу А Азімова в українському перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. № 12. С. 176–180.
7. Глінка Н.В. Особливості перекладу термінів та неологізмів у творах наукової фантастики. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 9. С. 241–244.
8. Фадеева О.В., Юр'єва Н.І. Авторські номінації в науково-фантастичному дискурсі. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2012. № 25. С. 106–113.
9. Антонюк Н.М., Славова Л.Л. Present-day English terminology: Theory and Practice. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 120 с.
10. Weir A. *The Martian*. New-York : Broadway Books, 2014. 375 p.
11. Вейр Е. Марсіанин : Роман. / пер. з англ. В. Назаренко. Київ : Видавнична група КМ-БУКС, 2018. 448 с.
12. Merriam-Webster Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com> (Access Date 22.01.2019).
13. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Перекладознавство (німецько-український напрям). Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.

Movchan M. Translation of scientific terms from English science fiction

Summary. This article explores ways of translating scientific terms from English science fiction literature into Ukrainian. This genre of fiction is characterized by a wide range of scientific terms used by science fiction writers to represent the future technology innovations. The research draws on the Ukrainian translation of the American science fiction novel by Andy Weir “The Martian” made by Vira Nazarenko. Applying the comparative method the paper examines the application of lexical transformations to render English terms in the Ukrainian translation of the science fiction novel. The terms used in the source text perform a nominative function and designate inventive equipment, its parts and functions, properties and processes. In order to describe the future world of technologies more realistically the writer introduces terms which already exist, but can often change their meaning due to the imaginative context. It is found that the translator uses the following lexical transformations to render this layer

of scientific vocabulary into Ukrainian: transcription, calquing, contraction and expansion of meaning, translator's comment, modulation and explication. The paper analyses the usefulness of translation procedures in the target text applying the comparative method to the English and Ukrainian versions of the science fiction novel. This analysis revealed that some of the lexical transformations rendering scientific terms can cause difficulties for the Ukrainian reader. They concern the translation procedure of meaning expansion which mis-

interprets information for the target reader. The study has revealed that the translator did not always maintain standard interpretation of scientific terms and rendered the same English lexeme through different terms in Ukrainian, though the meaning of a term has to be monosemic with no synonyms. The reason for such mistranslations can be explained by a great number of scientific vocabulary in the source text.

Key words: translation, science fiction, term, translation procedure, lexical transformation.